

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0211

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT VIGESIM. QUINTUM.

XXV. HOOFDSTUK.

*Corallaria parvifolia. Zaga Pobon.**De kleynbladige Coraal-Boom.*

Nunc binas describemus arbores, quæ ob elegantem foliorum & officulorum seminalium formam hic locari merentur, *Corallarias* has vocamus, suntque divisæ in latifoliam & angustifoliam, quibus singulis peculiare tribuimus caput.

Corallaria parvifolia harum vulgarissima est, atque in satis altam excrescit arborem, *Tamarindo* simillimam, ejus autem coma non adeo ample est extensa, quæque recreationis gratia circa ædes plantatur, humilior est, elegantemque format frondem, ramorum cortex, uti & juniorum arborum est glaber, fragilis, parumque fissus, in adultis vero truncis cinereus est, ramulique seu foliorum rachides sibi obponuntur ex tenuibus viridibusque formatæ petiolis, octo novemque pollices longis, quarum tria quatuorve paria binos cum dimidio & tres pollices a sese invicem remota sunt, raro autem inpar extremum claudit, hisce rachidibus elegantia increscunt foliola, per binos ordines sibi obposita & alternata, quorum inpar extremum est, plerumque unum cum dimidio & binos pollices longa, ultra unum lata, juniorum vero arborum sunt majora, ab utraque parte acuminata, foliis *Blimbingi Teretis*, libro primo descripti, simillima, sed minora, glabriora, & firmiora, e longinquo glauca, glabra, & splendentia, quæ jucundum præbent adspectum, brevibus vero atque incurvis infident petiolis, qui inferiori foliorum parti semper proximi sunt, ac proinde nervus medius folium in binas inæquales dividit partes, saporis dulcis leguminosi.

Foliola hæc naturam sequuntur omnium arborum, quæ minora & pinnata gerunt folia, quod nempe post solis occasum sese claudant, quædam sursum, quædam deorsum, nulla autem planta est, quæ tam præcise hanc observat legem, quam hic *Zaga frutex*, de quibus postea ulterius.

Flores ex longis ac tenuibus excrescunt spicis, palmam circiter longis, quarum quædam simul prove-niunt, ita ut laxum & vagum constituant racemum, per quorum decursum flosculi conspiciuntur radiati seu rosacei, ex quinque parvis & angustis petalis formati, primo albentes, dein flavescetes, in quorum centro staminula quædam locantur flava, odoris debilis, quique facillime decidunt, hos vero insequuntur tenues & planæ siliquæ, octo pollices longæ, digitum latæ, vix cultrum crassæ, parum retrorsum incurvatæ instar falcis, quarum septem octove simul uno ex racemo dependent, primo virides, dein nigricantes externe, quæ maturæ dehiscunt, ipsarumque segmenta retrorsum incurvantur, interne vero hæc siliquæ flavescunt, ex quibus officula facile prolabantur, quæ copiose intus locantur, *Lupini* officulis quodammodo similia, sed minora, magnitudine nempe unguis digiti minimi, seu instar trigonæ & semi-plenæ bursulæ, angulis rotundis donata, quæ in medio parum protuberant, suntque durissima, eleganter rubra seu corallina, glabra, & splendentia, ita tamen, ut ipsorum latera intense magis rubra sint per lineam cum ipsis parallelam, quæ similem quasi format bursulam seu speculum, ab utraque nempe parte; prope angulum acutum per brevem venulam parieti siliquarum adnectuntur, facillime autem decidunt, magnæque copia sub arbore inveniuntur.

Ipsorum substantia interna est flava, dura, & sicca uti *Lupinorum*, ejusdemque fere saporis; officula vero hæc terram tangentia in arbusculas cito excrescunt tenues & erectas, quarto jam anno florentes.

Trunci lignum est solidum, album, & vetustarum arborum circa cor, fuscum, ac durius, hæc tamen raro conspiciuntur. Floret mense Septembri.

Nomen. Latine *Corallaria parvifolia*, h. e. Corallo-dendrum ab officulorum colore. Malaice *Zaga Pobon*, Amboinice *Aylaru* & *Aylalu*, utraque nomina a similitudine parvæ *Zagæ* & *Alaru*, qui sarmentosus est frutex. Veri Malayenses hæc officula vocant *Condori* seu *Condorin*, ac Chineses *Tschongfidji*.

Locus. Raro occurrit in Amboina, plerumque sponte crescit in litoribus planis, & in levibus silvis maritimis.

Tom. III.

WT zullen nu twee bomen beschryven, die wegens de mooye gedaante van haar loof en korts alhier plaats verdienen, wy noemenze Coraal-bomen, en zyn verdeeld in *Corallariam parvifoliam* en *latifoliam*, die wy ieder een byzonder Kapittel geven.

Corallaria parvifolia is de gemeenste, en werd een redelyken bogen boom, de *Tamarinde*-boom zeer gelyk, doch zo breed van kruyn niet, die men om plaasier omtrent de buyzen plant, blyft lager, en breyd zig uyt met een cierlyken kruyn; de scborse aan de takken, als mede aan de jonge bomen is effen, bros, en weinig gescheurd, maar aan de volwasse stammen ligt-graauw, en de ryskens staan regt tegens malkanderen aan dunne groene steelen, 8. en 9. duymen lang, by 3. en 4. paren, 2½ en 3. duymen van malkanderen, en zelden met een alleen voor uyt, aan deze steelen hangen cierlyke blaadjes in twee ryen tegen malkander, met een voor uyt, doch de blaadjes in 't byzonder staan verwisselt, in 't gemeen 1½ en 2. duymen lang, meer dan een breed, doch aan de jonge bomen zynze grooter, agter en voor toegerond, de bladeren van *Blimbing Teres* in 't eerste Boek beschreven, zeer gelyk, doch kleender, gladder, en styver, van verre hoog zee-groen, glad, en blinkende, zeer lustig om aan te zien, op een kort en krom steeltje staande, 't welk de agterste helft van 't blad altyd naast is, en dierbalven de middelste zenuwen het blad in twee ongelyke deelen verdeeld, van smaak zoetachtig, als peulen.

Deze bladeren volgen de natuur van alle bomen, die kleene en gevleugelde blaadjes hebben, te weten datze haar na Sonnen ondergang sluyten, zommige opwaarts, zommige nederwaarts, doch geen plant die 't met zulke preciese wetten doet, als de *Zaga Frutex*, waar van hier na.

Het bloeyzel komt aan lange dunne ayren voort, omtrent een hand lang, en ettelyken by malkanderen, aan een ydelen tros staande, aan welken langs benen kleene bloempjes wassen, dewelke zyn gesternt, van 5. kleene en smalle blaadjes gemaakt, eerst wit, daar na geel, met eenige geele draatjes in de midden, slap van reuk, en ligt afvallende, daar op volgen dunne en platte bouwen, 8. duymen lang, een vinger breed, en sbaars een mes dik, een weinig agterwaarts gekromt als een Sikkell, en met 7. a 8. aan een tros by malkander hangende, eerst groen, daar na swartachtig, van buyten ryp geworden splytenze van zelfs, en de deelen krullen haar agterwaarts op malkander, en aan de binnen-zyde zynze geel, waar door de korts licht uytvallen, binnen schuylen veel korts of boontjes, de *Lupinen* eenigfints gelyk, doch kleender, in de grootte van een nagel van een pink, of beter als een drie-zydig en half gevuld beursje, met ronde boeken, in de midden wat uytbuylende, steen-hard, schoon Coraal-rood, glad, en blinkende, zo nochtans dat de kanten wat boger-rood zyn, een linie, die met de kanten parallel loopt, formeerd een diergelyk beursje of spiegeltje aan wederzyden, en by den spitze boek hangenze met een kort adertje aan de kanten van de schale, doch vallen licht af, en leggen met meenigte onder den boom.

Hare binnenste substantie is geelachtig, hard, en droog, gelyk aan de *Lupinen*, ook meest van die smaak, deze korts op de aarde vallende, schieten licht op tot dunne regte boompjes, die in 't vierde jaar al beginnen te bloeyen.

Het hout van den stam is digt, wit, en aan de oude bomen omtrent het bert bruyen, en nog harder, doch die vind men zelden. Zyn bloeytyd is in September.

Naam. In 't Latyn *Corallaria parvifolia*, dat is kleyn-blaadige Coraal-boom, van de gedaante des korts. Op Maleys *Zaga Pobon*. Amboinsch *Aylaru* en *Aylalu*, beyde na de gelykenisse van 't kleene *Zaga*, en *Aylaru*, 't welk een slingerend struykje is. De rechte Maleysers noemen deze korts *Condori* of *Condorin*. De rechte Chinezzen *Tschongfidji*.

Plaats. Men vindze weinig in Amboina, by wast meest van zig zelfs op vlakke stranden, en in lichte bosschen, niet

timis tam in Hitoea, in litore ejus Senalo, quam in Leytimora in districtu Oerimeffing.

Ufus. Hæc arbor non peculiarem præbet usum, sed ob elegantem ejus formam & gratam umbram circa ædes plantatur, ubi in arenoso mollique solo citissime excrescit, & late sese extendit, ejus coma ibi quoque multo viridior est quam illarum arborum, quæ in silvis crescunt, inter quam apertæ filiquæ cum rubris officulis jucundum præbent spectaculum. Ihanenses aurifices hisce officulis utuntur ex defectu verorum Sagi officulorum ad cohibendum aurum, non quia hæc officula hanc habent virtutem, sed quod ipsorum farinam in amyllum norunt subigere, cum quo Metallicum miscent pigmentum, quod auri frustis & segmentis firmissime adhæret.

Mulierculæ quædam officulorum angulos poliunt, quæ perforant, & in amuleta ducunt, quæ pueri loco Corallorum ad collum gerunt. Chinenfis Condorius seu Tschongsidji in Australibus partibus Chamchui, Hayting, & insulæ Aymyu crescens, officula gerit rotundiora, duriora, solidiora, & graviora Amboinensi, quæ proprie argenti ponderi inferiunt, eo quod æqualem habeant gravitatem. Colliguntur ibi quoque ex altis arboribus, quæ filiquas gerunt breviores Amboinensi, non ultra digitum longas, sed semper incurvas instar acinacis. Decem talia Condorii officula libræ momentum constituunt, decemque momenta unum Tayl seu sectiunculam forte, quæ apud nos decem sunt drachmæ, nostrorum vero Amboinensium officulorum quindecim unum Maas seu momentum constituunt, & centum & quinquaginta unum Tayl seu decem drachmas, ita ut in aliis regionibus sint graviora & majora forte. In Malabara aliisque Indostanæ regionibus quoque crescunt, atque Portugallice ibi vocantur Gondjo seu Gonzo Chapete, h. e. plana grana, ad distinctionem Zagæ officulorum, quæ Gonho Cabeça Preta vocant. In Java tam hæc quam Zagæ officula ad pecuniæ librationem adhibentur, atque utraque vocantur Zaga seu Zoga.

In Rumphii Adpendice hæc adnotantur.

In Hort. Malab. part. 6. Fig. 14. Malabarice vocatur Mantsjadi, Portugallice Mangelins, Belgice Week-bomen, ejusque descriptio ac figura cum nostra convenit; usus vero ipsorum ad cibum, lignique ad tignum hisce incolis ignotus est. Ex relatu D. Commelini hæc arbor in Surinama quoque nota est. Javani hujus officula itidem Zaga vocant, a quibus etiam adhibentur ad auri & argenti librationem.

Tabula Centesima Nona

Ramum exhibet *Corallariæ parvisoliæ floriferae*.

A. Ramulum denotat *siliquis* apertis & dehiscensibus onustum, ubi & *officulorum* situs in conspectum venit.

OBSERVATIO.

Hæc arbor a Breyn. in Prodr. 2. p. 38. vocatur Crista Pavonis, Glycyrrhizæ folio, maxima, Indica, flore subluteo, minimo, spicato, siliquis angustis, longissimis, ubi semina occultantur, protuberantibus, semine orbiculato compresso sanguineo: & est Phaseolus alatus arboreus, fructu orbiculato compresso, coccineo. Herm. Cat. H. L. B. p. 495. & Arbor siliquosa Indica, flore spicato pentapetalo, siliquis longis nodosis, fabis coccineis Ray Hist. pl. p. 1752. Hæc vero mihi in Thef. Zeyl. pag. 79. vocatur Crista Pavonis arbor, foliis subrotundis, alternis, flore spicato, pentapetalo, flavo, lobis longis, fructu orbiculato coccineo, ubi vide reliqua, & Not. ad H. Malab. part. 6. pag. 26.

niet verre van zee gelegen, zo op Hitoe op de strand van Senalo, als op Leytimor in 't district van Oerimeffing.

Gebruik. Men heeft geen zonderling gebruyk van dezen boom, als dat men hem om zyn fraaye gedaante, en om schaduwe te hebben, voor de buyzen plant, daar by in een zandige losse grond baast opschiet, en zig fraay uitbreyd, ook is zyn loof veel jeugdiger-groen, dan aan de gene, die in 't wild wassen, daar tusschen dan de geboorte bouwen met de roode korls zeer speculatief hangen. De Ibaneze Goud-smeden gebruyken deze korls by gebrek van de regte Saga-korls, tot 't solderen van 't goud, niet als of het merg zelfs van deze korls die kragt had, maar om datze dezelve tot een styfzel weten te wryven, waar mede zy 't Metallische solderfel mengen, en aan de stukken van 't goud kleven.

Zommige Vrouwjes slypen de korls wat aan de kanten, doorborende, rygenze aan snoeren, en latenze de kinderen in plaats van Coralen dragen. Der Chinezen Condorius of Tschongsidji, wassende in de Zuyder-deelen van Chamchui, Hayting, en 't Eyland Aymuy, zyn ronder, harder, vaster, en swaarder dan de Amboinsche, en werden eygentlyk tot 't wegen van zilver-gewigt gebruykt, om datze eenparig van swaarte zyn. Zy wassen aldaar mede op hooge bomen, de bouwen zyn korter dan de Amboinsche, niet boven een vinger lang, maar altyd gekromd, als een Sabel, van zulke Condorius 10. maken een Maas, en 10. Maas een Tayl, 't welk by ons 15. Drachmæ zyn; doch van onze Amboinsche korls gaan 15. in een Maas, en 151. op een Tayl, zo datze in andere landen wat grooter of swaarder moeten zyn. Op Malabaar, en andere Indostaanfche landen wassenze ook, en bieten in 't Portugeesch Gondjo of Gonzo Chapete, dat is platte gondjes, tot onderscheyd van de Zaga-korls, dieze Gonho Cabeça Preta noemen. Op Java gebruykt men zo wel deze als de Zaga-korls, tot het wegen van 't geld, en noemen ze alle beyde Zaga of Zoga.

Rumphius heeft in het Aanhangzel dit'er bygevoegt.

In Hort. Malab. part. 6. Fig. 14. wert het in 't Malabaars Mantsjadi. Portugeesch Mangelins, in 't Duitfch Week-boomen genaamt, en de beschryving zo wel als de Figuur accordeert met het onze. Doch het gebruyk tot de kost, en 't hout tot het timmeren is by deze Inlanders geentlyk onbekend. Na 't schryven van de Heer Commelin, zoude den boom ook in Surinamen bekend zyn. De Javanen noemen deze korls mede Zaga, en gebruykenze ook om goud en zilver daar mede te weegen.

De hondert en negende Plaat

Vertoont een Tak van de kleynbladige Coraaldragende-Boom, met zyn bloemen.

A. Wyft aan een Takje met de houwen ofte vruchten opengeborsten, en daar in der zelve zaaden.

AANMERKING.

Deze Boom wert van Breyn. in zyn tweede Prodr. p. 38. genaamt de Oost-Indische groote Crista Pavonis, met het blad van de Zoethout-struyk, met een geelagtige, kleyne bloem, met lange smalle peulen uytpuylende, daar de zaaden leggen, met een rond gedrukt rood zaat: en is de boomagtige gevleugelde Boom met rond-gedrukt rood zaadt, van Herm. in de Catal. H. L. Bat. p. 495. en de Oostindische peuldragende Boom met een vyfbladige bloem aan een stengel groeyende, met lange bultige peulen, en roode zaaden van Ray in zyn Histor. pl. p. 1752. en wert van my genaamt in de Thef. Zeyl. pag. 79. Crista Pavonis-Boom, met rondachtige bladen, die over en weer staan, met een stengelagtige bloem, die vyfbladig is, en geel, met lange houwen, en een rondt rood zaadt, alwaar het overige ziet, als mede de Aanmerking op het zesde deel van de Hortus Malab. pag. 26.

